

Монах Игнатије Марковић
Сабрат манастира Светог Николе у Жежевици

СТО ГОДИНА ЈЕДНЕ КЊИГЕ

Пре пуних сто година, 1908.г., појавио се у Београду Мокрањчев Осмогласник.

Стеван Мокрањац био је у то време професор (виши учитељ) Богословије Светог Саве у Београду. Међу његовим ученицима био је Коста П. Манојловић, касније познати композитор и приређивач Мокрањчевих радова.

Овде пред нама је приказ – писмено сведочанство о овој књизи који нам је оставио јерођакон Иринеј Ћирић (+1955), касније епископ бачки, велики познавалац црквеног и народног појања (мада из скромности своје себе у приказу сматра не компетентним зналцем већ само љубитељем нашег црквеног појања)¹.

„Ст. Ст. Мокрањац. Српско Народно Црквено Појање. I. ОСМОГЛАСНИК. Београд 1908. – Стр. 286. 4°

¹ Богословски гласник (Сремски Карловци) 1910, књ. XVII, год. IX.

Приступајући кратком приказу књиге чији натпис исписасмо горе, морамо пре свега уклопити повод к неспоразуму који се може десити ако читалац после овога приказа прочита предговор г. Мокрањца у његову Осмогласнику. На крају тога предговора автор не само да не отклања „евентуалну критику, већ шта више моли сваког компетентног зналаца, да о овоме делу каже своје мишљење“. После тих речи може се коме учинити да и автор ових редака кад приказује истакнуту књигу, спада у компетентне знаоце. Међутим то не стоји. Дело г. Мокрањца не приказује овде један компетентан зналац, него казује своје скромно мишљење о њему један љубитељ нашег црквеног појања. А што се баш автор ових редака нашао да прикаже **О с м о г л а с н и к** разлог је тај, што код нас – како се чини – није то учинио ни један компетентан зналац, и то по свој прилици због неприступачности Осмогласника за ширу публику, јер је књига штампана о трошку интерната Богословије Св. Саве у Београду „као потребни уџбеник само у 500 примерака, без назначене продајне цене“.

Ономе који се добро разуме у црквеном богослужбеном уставу доста јасно казује садржину књиге већ једна реч, која јој стоји у натпису: **О с м о г л а с н и к**. Скоро све што се штампа из Октојиха у нашим тако званим „великим зборницима“ има и у књизи г. Мокрањца, која је и подељена по гласовима. Сваки глас има 41 број или параграф који обухватају вечерње, јутрење и литургију, и то на вечерњу: Господи волзвахъ, Да исправится, шест стихира са припевима, Слава и нынѣ, Догматик, четири стихире па стиховнѣ са њихова три припева, а л и не знамо зашто без **б о г о р о д и ч н о г** (слава и нынѣ); тропар с богородичним; на јутрењу: Богъ Господъ . Сѣдальнны (с по једним припевом и богородичним) после првог и другог стихословља, степена, прокимен, Всякое дыханіе, Величитъ душа моя са Честнѣишую, стихире на хвалитехъ (Всякое дыханіе, Хвалите его и четири стихире с припевима. И нынѣ, Преблагословенна, Славословіе, тропар. Овде морамо скренути пажњу на једну малу нетачност, која се увукла у предговор. На 5. страни на два места вели г. Мокрањац за богородичен који се поје после јеванђељске стпхире: **е в а н г е л с к а с т и х и р а**. Међутим И нынѣ, Преблагословенна то није, нити може бити, јер се разликује по садржини од споменутих стихира, које се зову јеванђељске зато што говоре о ономе о чему и васкрсно јеванђеље уз које оне иду. Та се нетачност увукла по свој прилици с тога што богородичан за јеванђељску

стихиру нема свога имена, него се обично цитује по почетним речима (И нынѣ, Прєблагословенна) – а то није увек згодно. — Бројеви 36-41 садрже литургијско песме; четири Блажена (код првога гласа има осим тога још као додатак и два Блажена „по старом начину“ т. ј. онако китњасто како се овде код нас поју, јер тропарски, као што су у бр. 36. 37., прва два блажена се код нас никад ме поју), кондак и напоследку апостолски прокимен.

Пре самога нотног текста има књизи штампан предговор од једанаест страна.

Ово дело није први покушај да наше народно црквено појање забележи у ноте. Не само да су се рукописима шириле наше црквене мелодије забележене у ноте, него су ти рукописи и издавани и умножавани. Али држимо да никако нећемо погрешити, ако кажемо да је дело г Мокрањца први такав озбиљни покушај. Тиме хоћемо да кажемо да је г. Мокрањац први који бележи наше црквене мелодије с разумевањем, по извесној системи, после дубљег загледања у њихову суштину, автор ради не само као уметник, него и као научник. Он скупља материјал од више појаца, чисти мелодију од различитих сувишних, често пута „неукусних и преживелих шара на сваком тону“, али тако „да не збрише праве мелодијске фигуре“. Напоследку пречишћену мелодију фиксира у ноте, али под линијом додаје још и варијанте, које му се чине значајније. Једну оскудицу у последњем погледу – нема веште пута доста значајних варијаната нашег карловачког пјенија — автор, колико смо извештени и сам осећа, и кани се да је уклони у другом издању, спремајући се да дође у наше крајеве и да на извору проучи наше мелодије.

У целој књизи спроведено је јединство у погледу тона; јер је цео Осмогласник написан у тону Еф (дуру глас пети и самогласни шести у молу), те је лако видети у коме се крају лествице који глас креће, док у предговору автор даје упутства којим тоном према природи свога грла треба појач да почиње и дакле у ком тонском роду да поје мелодије забележене иначе у тону Еф.

Уопће врло су интересантна опажања која автор износи у предговору. Тако напр. дознајемо да су трећи, самогласни шести, самогласни осми глас, највећи по обиму: прва два се крећу у обиму од девет ступања, последњи од осам и по ступања. Даље чудновато кретање са чудним растојањем између појединих ступњева даје мелодијама петог и шестог гласа, како вели г. Мокрањац особиту оријенталну боју. У предговору обраћа автор пажњу још и

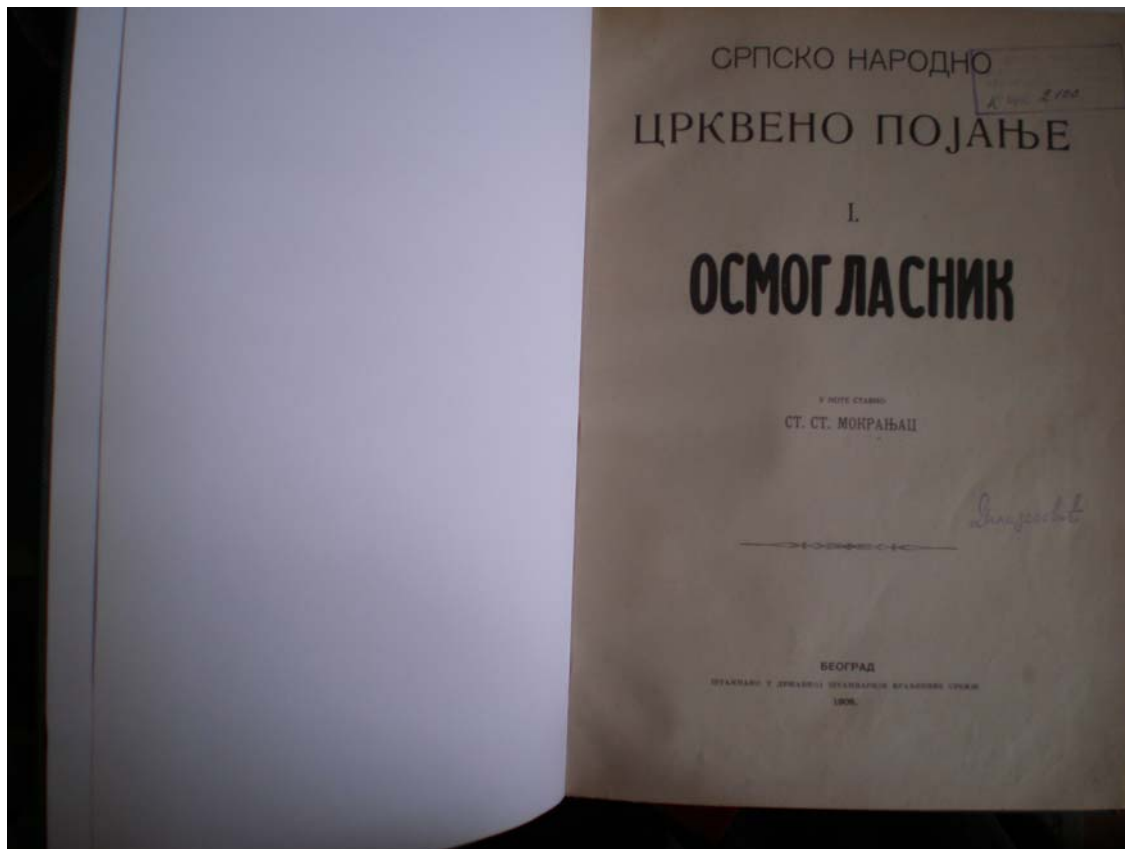
на почетак и завршетак мелодијских ставова, и многе друге ствари. Напоследку нађу се и у тексту теоретске примедбе, напр. на стр. 1. и 69.

Издање Осмогласника је и по спољашњости врло укусно и лепо. Ноте су писане јасно и врло читко, те чине утисак као да су штампане. Словенски текст је под њима штампан правилно и без уобичајених штампарских погрешака. Хартија је такође врло добра.

С каквим је разумевањем и с каквом вештином је израдио г. Мокрањац ово своје дело, напоследку, није потребно ни говорити, а најмање ономе ко познаје већ г. Мокрањца на пољу наше црквене музике, нити уосталом писац ових редака има на то право. Али свакако би грех био да ова књига, поред све њене неприступачности, остане незапажена и непозната онима које би могла интересовати. Можда ће пробуђено живље интересовање за њу уклонити сметње које ју ограђују од шире публике.

јерођакон Иринеј“

Осмогласник је једина књига Мокрањчева која се појавила за време његовог живота.

Други такође зналац нашег црквеног и народног појања, митрополит загребачки Дамаскин Грданички, оставио је сведочанство о опелу и сахрани Стевана Мокрањца у Скопљу 1914.г.²

„Ретко се памте догађаји који су се десили пре педесет година. Али има догађаја који остављају такав дубок траг у сећању човековом да су и после толико времена свежи; остају незаборавни. Такав је свакако и догађај смрти и сахране у Скопљу поч. Стевана Мокрањца, нашег заслужног народног и црквеног композитора. И овај догађај је остао у живој успомени код некојих од нас који смо тада били присутни, а сада смо у могућности да га поменемо.

Било је то у јесен 1914. Како је пре тога Београд био тешко бомбардован од непријатеља, то је већи део становништва био избегао и повлачио се на југ. Тако се и у Скопљу беше окупио знатан број избеглица из Београда. Међу њима је био и пок. Стеван Мокрањац са породицом. Он је и пре напуштања Београда био већ оболео и оронуо, али повлачење у врло тешким условима, изгледа, потпуно га је сломило пре времена.

У то време, септембра 1914, једнога дана пронесе се међу српским избеглицама у Скопљу вест да је умро Стеван Мокрањац. Је ли то почетак удара који ће тек имати да дођу? — Питали су се многи. Тако је овај догађај одјекнуо међу нама. Јер ово име је онда значило много за нас, не само за његове ђаке и оне који су га ближе познавали, него и за све, нарочито за српску омладину.

На брзу руку организована је сахрана каква се само могла приредити овом заслужном човеку у то време почетка расула. Импровизиран је одједном прилично велики хор, делом од чланова Првог београдског певачког друштва који се ту нађоше, а делом од чланова других наших певачких друштава и певача Народног позоришта. Нађе се и партитура Мокрањчевог Опела за мешовити хор. Тако се омогући да се ту над великим покојником, и далеко од његовог амбијента, далеко од многобројних пријатеља и поштовалаца, ипак заори његово „Њест свјат јакоже Ти, Господи Боже мој“, „Дуси и души праведних восхваљат тја, Господи“, „Со свјатими упокој, Христе, душу раба твојега“ — песме које су, у његовој уметничкој обради, толико и толико православних верних душа испраћале при њиховом прелазу из овога у други живот. За време опела чинодејствовао је митрополит скопски, касније наш

² Гласник Српске Православне Цркве јун 1964, бр. 6, 239.

мученик митрополит Вићентије³), уз учешће многобројног нашег свештенства које се беше ту затекло.

Иако је овај импровизирани хор био састављен од опробаних изврских певача, ипак, при јектенији: „Јешче молимсја о упокоенији души усопшаго раба Божија Стефана“, при првом оном Мокрањчевом класичном „Господи помилуј“, одједном се осети нека пригушеност, као да ће се сад прекинути певање. Када, изненађен, боље погледах у певаче, ја опазих да су то сузе, сузе свију нас, које изазивају ову пригушеност. Да, сви су били дубоко свесни да овде сада, у оваквим приликама, на одру лежи аутор ових песама и многих радова од трајне вредности, посвећених слави Божјој и нашем народу... Али када пред крај опела стаде на сред цркве да се са покојником опрости пок. Бранислав Нушић, тадањи управник Народног позоришта у Скопљу, настаде као неко олакшање, јер се показа како Бранислав Нушић, тај велики уметник речи, заиста има моћи да уобличи та наша болна осећања и да нађе прави израз за тај огроман губитак који нас је снашао...

По свршеном опелу, сећам се, излазили смо из цркве у потпуној утучености и тишини. Тек ван цркве ја чух како неко рече: „Па где ће га сахранити“? Очеvidно, хтео је рећи: Па како то да се овај човек сахрани ван Београда? Међутим, одмах чух да му неко одговара: „Питате: где? — Ма где. Стеван Мокрањац ма где био сахрањен, он неће бити заборављен и биће нам увек близак“⁴).

И тако се то и показало. И наш народ и наша Српска црква не заборављају и неће заборавити Стевана Мокрањца; сећаће га се са љубављу и признањем.

Нека ово буде мала воштаница на гробу Стевана Мокрањца, приликом педесетогодишњице његове смрти.

м. Дамаскин“

³) мученички пострадао, спаљен у току првог светског рата.

⁴) сахрањен у Скопљу 16. IX 1914, а доцније пренет у Београд (29. IX 1923).